

Accions didàctiques en el marc dels museus. Una investigació entre el museu i l'escola

Núria Serrat Antolí*

Resum

Dins del vast camp de la didàctica en l'àmbit dels museus, la recerca que presentem centra la mirada en les accions, mitjans i recursos que la institució museística posa a l'abast del públic escolar per afavorir-ne l'aprenentatge de continguts històrics i arqueològics. Es tracta d'un estudi realitzat entre dos camps disciplinars: la didàctica i la museologia. L'article posa l'èmfasi en les característiques dels materials didàctics dels museus d'història i d'arqueologia i, en concret, de la funció dels continguts procedimentals en la definició d'aquests materials. Per mitjà d'una anàlisi del nivell de complexitat estructural dels verbs emprats en aquestes definicions, es conclou que hi predominen els de nivell més elemental, en detriment dels procediments propis de les disciplines de referència.

Paraules clau

didàctica als museus, continguts procedimentals, materials didàctics

Recepció de l'original: 23 de maig de 2007

Acceptació: 17 de juliol de 2007

Escola i museus: un camp emergent d'investigació

De la intersecció entre museologia i educació han sorgit, des dels anys 60, un conjunt d'investigacions que han centrat la seva atenció en les potencialitats de la institució museística com a entorn generador i promotor d'aprenentatge. Es tracta, sens dubte, d'un àmbit de recerca jove que tot just comença a donar els seus fruits en els inicis del segle XXI. En aquest nou camp disciplinar, la investigació ha pivotat a l'entorn de diverses temàtiques, com ara l'anàlisi del públic, els processos d'aprenentatge generats en els espais museístics, i la influència de l'espai expositiu en la comprensió dels missatges, entre altres.

Tot i l'emergent producció científica en aquest àmbit, l'estudi dels programes d'activitats i, concretament, els programes educatius, han viscut un doble procés a priori paradoxal: d'una banda, els museus han generat una gran quantitat d'oferta didàctica dirigida a tot tipus de públic (amb el públic escolar com a principal beneficiari); de l'altra, les investigacions centrades en l'estudi de les propostes didàctiques han estat, proporcionalment, més aviat escasses.

És a dir, tot i l'aparent generació de noves ofertes educatives en el marc dels museus, aquest fet no s'ha traduït necessàriament en un volum important d'estudis que aprofundeixin en l'impacte d'aquesta oferta sobre el públic, i especialment sobre

(*) Professora del Departament de Didàctica i Organització Educativa. Facultat de Pedagogia. Universitat de Barcelona. Adreça electrònica: nserrat@ub.edu

docents i alumnes. Aquest fet s'agreuja en l'àmbit espanyol i en l'àmbit català, on les investigacions sobre tipologies, característiques i ús d'activitats didàctiques i materials educatius en els espais museístics mostra la mancança d'una tradició avaluativa sobre aquesta temàtica. A aquesta constatació cal sumar una altra de les particularitats que defineixen aquest àmbit de recerca: sovint hi ha certes dificultats a l'hora d'accedir a aquest tipus d'investigacions ja que en moltes ocasions constitueixen estudis interns resultats dels quals no trascendeixen les parets del museu. Aquest fet dificulta enormement el rastreig per a una posterior investigació.

A manca d'un procés d'investigació propi, els museus han adoptat en algunes ocasions estratègies i tècniques d'altres disciplines, i en molts casos, la pedagogia ha estat una de les fonts importants d'on extraure els fonaments bàsics de recerca.

La necessitat d'estudiar alguns dels punts de connexió entre didàctica i museus parteix d'una realitat ben palesa: les institucions museístiques, acomplint amb la seva funció educativa i d'oci, han dissenyat i organitzat en les últimes dècades accions didàctiques i de difusió destinades al gran públic. L'objectiu d'aquestes accions ha estat diversa: des de donar resposta a la manca d'orientació didàctica d'una determinada exposició (improvisant accions didàctiques variades perquè el visitant en pogués comprendre el missatge central), fins a convertir la visita en un autèntic entorn de i per a l'aprenentatge. Aquesta diversa materialització de l'acció didàctica, evidentment, respon a la també variada concepció que els museus tenen de la seva missió com a institució educativa.

És evident que la implementació de l'acció didàctica en el museu respon, en última instància, a la visió que aquesta institució té sobre l'educació i sobre la tasca a realitzar amb el públic. Sovint però, el que constatem és que la concepció didàctica en molts museus recolza en una base sense fonaments; és a dir, tot i haver-hi una explicitació evident de la importància d'aquesta funció per a la institució museística, no es tradueix necessàriament en un programa educatiu ben estructurat i fonamentat en un projecte educatiu i, per tant, no s'abandona el terreny de les intencions i dels discursos. Tot plegat té una materialització ben manifesta que afecta, en últim terme, els visitants: discursos abstractes de difícil comprensió per a la majoria del públic, encriptant de manera innecessària el missatge expositiu. Davant d'aquesta realitat, hi ha institucions museístiques, però, que esmercen esforços per presentar un missatge clar i comprensiu amb la utilització de recursos expositius originals i d'activitats i materials didàctics imaginatius i participatius.

Marc conceptual i metodològic de la recerca

Dins del vast camp de la didàctica en l'àmbit dels museus, l'article que presentem forma part d'una recerca més àmplia (Serrat, 2005) que centrava la mirada en les *accions, mitjans i recursos que la institució museística posa a l'abast del públic escolar per afavorir l'aprenentatge*. Així doncs, el punt d'anàlisi central era el conjunt de recursos i materials de caire educatiu que els museus elaboren i posen a disposició del públic escolar (professorat i alumnat) per millorar la comprensió del missatge expositiu.

Sobre aquesta base, els objectius de la recerca van ser els següents:

1. Determinar les principals propostes didàctiques elaborades des de les institucions museístiques, en especial les dedicades a la història i a l'arqueologia, dirigides a l'àmbit escolar.

El museu posseeix diverses vies per arribar al públic. Entenem que les exposicions són, inicialment, el principal nexa entre públic i museu, de manera que sovint es converteix en el punt de referència de qualsevol institució. No obstant això, des dels anys seixanta, les propostes didàctiques emergeixen com un dels enllaços clau per generar noves expectatives i cobrir noves necessitats dels visitants. Des d'aquesta dècada, els museus han realitzat veritables esforços per articular propostes didàctiques amb l'objectiu d'atraure l'atenció d'amplis sectors de públic. Especialment destacat ha estat l'afany per generar noves accions destinades al públic escolar, de manera que aquest s'ha acabat convertint en el principal grup diana de l'oferta educativa. En aquest sentit, la recerca pretenia obtenir coneixement concret de les diverses propostes didàctiques que s'ofereixen en l'àmbit del museu, fent especial èmfasi en la seva tipologia i característiques.

2. Identificar i determinar l'ús real que els centres escolars fan dels museus d'història i d'arqueologia, sobretot quant als materials didàctics de la institució museística.

Els centres escolars constitueixen una proporció substancial del volum total de públic que accedeix avui dia als museus. L'oferta educativa dirigida a escolars significa una aposta important per part de la institució museística, i cada vegada s'inverteixen més recursos econòmics, humans i materials per millorar aquesta oferta. Ara bé, tot i la creixent oferta i demanda de propostes didàctiques, especialment cap a la institució museística, es desconeix l'ús real que el professorat i l'alumnat fan de l'oferta educativa del museu. I no ens referim per tant, a un ús quantitatiu en termes de consum de l'oferta, sinó més aviat de l'aprofitament didàctic de les visites al museu. Aquest desconeixement és especialment evident des del museu, que generalment ha de lluitar amb el dia a dia, i que tot i que en té un coneixement intuïtiu, no té massa ocasió d'aturar-se a reflexionar sobre l'impacte de les seves activitats didàctiques en els processos d'aprenentatge de l'alumnat.

3. Determinar la concepció que sobre el terme «contingut procedimental» s'infereix dels materials didàctics dels museus d'història i arqueologia.

Els materials didàctics constitueixen un dels principals instruments que permeten la transmissió i implementació de la funció didàctica dels museus i representen un dels vincles directes entre museus i escoles. Aquests instruments posseeixen un paper rellevant en el tractament dels continguts del museu, i hi tenen un doble paper: estableixen una relació, d'una banda, entre el museu i el docent (especialment pel que fa a la planificació de visites escolars al museu) i, de l'altra, entre el museu i l'alumnat (bàsicament per potenciar nous processos d'aprenentatge vinculats als continguts del museu). Els materials didàctics del museu, com qualsevol altre material, són en certa manera el reflex de la visió que posseeix la institució museística, no només sobre la seva funció didàctica, sinó fins i tot la visió que es té sobre la disciplina de referència que li serveix de base per a les seves col·leccions. Alhora no podem oblidar que els materials didàctics són eines fonamentals per entendre també el tipus de participació que s'espera

dels visitants. En l'elaboració dels materials didàctics intervenen molts factors, però els mateixos museus afirmen que sovint es prenen com a elements de referència els documents de regulació curricular publicats per les diverses administracions. És evident que aquests serveixen com a documents marc a partir dels quals es pot detectar, a més dels continguts a treballar en cada nivell educatiu, la tipologia bàsica dels continguts a desenvolupar (conceptes, procediments i actituds). Per a l'objectiu de la recerca, i de l'article que presentem, és important conèixer com els museus han reflectit en els seus materials el terme «contingut procedimental», fet que permetria també aportar més coneixement a la consideració de la institució museística com a espai procedimental.

Estructura de la recerca

El desenvolupament de la recerca s'estructurava en dues parts diferenciades. En una primera part, s'hi van descriure els fonaments teòrics sobre els quals es basa la recerca, i en aquest sentit s'analitzaven:

- Les bases històriques i didàctiques que han fonamentat l'existència de les institucions museístiques. Es tracta d'un estudi diacrònic del museu des d'un punt de vista didàctic, entès com a centre d'aprenentatge, ja que la tasca d'ensenyar mai no ha estat aliena a la pròpia definició de museu¹.
- La funció didàctica dels museus, especialment pel que fa a la delimitació d'aquesta funció i els principis didàctics que la fonamenten. Aquesta visió permet detectar el museu com a espai idoni per al tractament dels mètodes d'anàlisi de les disciplines de referència, és a dir, una institució adequada per al desenvolupament de continguts procedimentals. De les bases històrico-didàctiques del museu s'elabora una proposta viable sobre la funció didàctica en el marc museístic².
- Els instruments claus de l'acció didàctica en l'àmbit museístic, que inclouen des de l'exposició fins als materials didàctics.
- L'estructura i composició dels materials didàctics elaborats i desenvolupats en l'àmbit museístic.

En una segona part, la investigació explicitava el seu desenvolupament metodològic:

- En primer lloc, es delimitava la perspectiva teòrica sobre la qual es fonamentà el disseny de la investigació.
- En segon lloc, es definia el disseny de la investigació, la seva problemàtica i els objectius de la investigació. En aquest punt també s'explicitaven les hipòtesis de treball.
- En tercer lloc, es descrivia i s'implementava la proposta metodològica, així com les estratègies i els instruments bàsics de la recerca. En aquest punt, l'apartat

(1) Aquest breu repàs històric s'ha centrat en les principals fites que han permès a la institució museística constituir-se com a institució educativa de primer ordre. Per motius d'espai, aquest apartat no pot ser desenvolupat en aquestes pàgines. Per a més informació, consulteu Serrat (2005).

(2) Per a la configuració d'aquesta concepció, que és emprada com a punt de partida, ha estat imprescindible realitzar una revisió de les principals concepcions sobre la funció didàctica del museu, centrada sobretot en documents oficials tant de l'àmbit museístic com educatiu.

experimental, es definien tres blocs de treball en funció dels tres objectius centrals de la investigació: *bloc 1)* anàlisi de les propostes didàctiques dels museus de temàtica històrica i arqueològica; *bloc 2)* anàlisi de l'ús de les propostes didàctiques oferides des del museu i dirigides al col·lectiu escolar, des del punt de vista dels continguts de caràcter procedimental; *bloc 3)* anàlisi del terme «contingut procedimental» aparegut en els materials didàctics dels museus.

En aquest article s'aprofundeix en el tercer dels blocs del punt anterior, destinat a analitzar la presència i el tractament dels continguts procedimentals en els materials didàctics dels museus de temàtica històrica i arqueològica.

Referents conceptuals i participació dels diversos actors: una visió polièdrica

L'objecte d'estudi central de la recerca pot ser abordat des de diverses perspectives. Tot i que la didàctica del museu no existeix encara com a disciplina científica, l'existència d'un bagatge creixent de recerques sobre aquesta temàtica ha permès anar constituint una base científica sobre la qual anar generant nous processos de recerca. L'exploració de referents teòrics ha permès evidenciar que el filtre que impregna les investigacions vinculades a la didàctica dels museus és de caire psicològicista, tot i que també s'han realitzat investigacions des dels àmbits de l'antropologia, la sociologia, la història o la museologia.

Tot i així, aquesta cerca també ha permès observar que existeix un cert buit d'investigacions realitzades des de l'àmbit educatiu. No podem menysprear la contribució que altres disciplines han aportat a aquest camp de treball, però també sembla clar que les ciències de l'educació no poden oblidar l'estudi d'un dels agents educatius més potents en la responsabilitat d'educar els futurs ciutadans, per això la cerca de punts de connexió i col·laboració conjunta ha d'enfortir-se. Com que la recerca plantejada cal ubicar-la en els límits de diverses disciplines, és evident que els referents teòrics i metodològics calgui cercar-los també en la varietat d'aquestes disciplines³.

Tot i que aquesta oferta és elaborada i presentada per part de la institució museística, els seus principals usuaris són els docents i els alumnes. A més, la implementació d'aquestes activitats sovint és duta a terme per educadors especialitzats externs a la institució museística. Tots ells formen part dels protagonistes que d'una manera directa o indirecta tenen una vinculació amb l'oferta educativa de la institució museística. En aquest sentit, la recerca té en compte aquests agents, és a dir: docents, alumnes, directors i/o tècnics d'educació dels museus i educadors especialitzats.

No obstant això, el nucli central sobre el qual pivota la recerca està format pels dos primers, *docents* i *alumnes*. Respecte als primers, la seva participació en relació a les propostes didàctiques dels museus pot ser:

(3) Per a la fonamentació teòrica i metodològica de la recerca ha estat bàsic partir de recerques procedents de diverses disciplines: la història, l'etnografia, la didàctica, l'educació i la psicologia. Les recerques clau que han estat emprades per teixir el disseny de la investigació han estat: Rajadell (1992), Hernández (2003), Parcerisa (1995), Santacana (1992), Serra Santallusia (2003), Cuenca (2002) i Padró (2000).

- *Com a receptors de les propostes.* Acostuma a ser el tipus de vinculació més freqüent, de manera que el professorat selecciona una activitat entre el volum total d'oferta existent en l'àmbit museístic i hi participa amb el seu alumnat.
- *Com a copartícpis en l'elaboració de propostes didàctiques.* En aquest cas podrien existir dues possibilitats d'actuació. D'una banda, que participessin *com a assessors en l'elaboració de propostes per part dels museus*, tipus d'implicació que es caracteritzaria per la revisió i orientació didàctica i metodològica de les propostes elaborades des de la institució museística. D'altra banda, que actuessin *com a conceptualitzadors de propostes didàctiques pròpies*, implementades amb l'ajut de la institució museística en aquells punts que requerissin d'una informació específica (com per exemple, la documentació dels continguts vinculats a la col·lecció).

Sol·licitar informació als docents implica, en última instància, qüestionar-se sobre el grau d'adaptació de les propostes didàctiques dels museus a les necessitats de l'alumnat. De fet, tot i que el professorat no és el destinari últim del servei educatiu, sí que és el col·lectiu que selecciona entre la diversitat d'oferta existent i els criteris emprats en la tria, que haurien de ser coneguts per part dels museus per tal de poder ajustar l'oferta.

No pot analitzar-se l'ús de les propostes didàctiques dels museus sense sol·licitar informació a l'alumnat, que en últim terme constitueix l'usuari real de les activitats. En aquest sentit, la investigació qüestiona quina opinió té l'alumnat sobre la seva participació en activitats didàctiques en l'àmbit dels museus.

Per últim, i tot i constituir un protagonista silenciós, la recerca analitza a fons un dels instruments clau de l'oferta educativa dels museus: els *materials didàctics*. Com a element que possibilita el vincle entre museus i escoles, són fonamentals per transmetre i implementar la funció didàctica de la institució museística. La selecció prèvia d'aquests materials didàctics per a la seva posterior anàlisi s'ha realitzat tenint en compte dos criteris bàsics: d'una banda, els materials dels museus d'història i arqueologia i, de l'altra, el tractament que aquests recursos fan dels continguts procedimentals.

Hipòtesis de treball

En el marc de la investigació s'han fixat dues hipòtesis fonamentals:

- *Primera hipòtesi.* En la mesura que els canvis introduïts per la reforma educativa de 1990 han incidit en els aspectes superestructurals del procés d'ensenyament-aprenentatge i en la mesura que el col·lectiu escolar és el principal usuari de la institució museística, la incidència en l'acció didàctica del museus ha estat poca, i s'ha centrat únicament en aspectes terminològics, formals i superficials, sense afectar de forma profunda en l'estructura metodològica de les activitats didàctiques de la institució museística.

L'oferta didàctica en el marc dels museus no ha deixat de créixer en els últims anys, i la seva diversificació ha permès que docents i alumnes tinguessin un ampli ventall a partir del qual escollir les seves activitats fora de l'aula. Possiblement, en alguns casos podria arribar-se a parlar d'un excés d'adaptació per part dels museus. Aquest procés adaptatiu no només s'ha reflectit en una manera particular de tractar la disciplina de

referència, sinó també en la manera de presentar els processos d'ensenyament i aprenentatge. Amb l'objectiu de presentar ofertes didàctiques més adaptades al públic escolar, sembla ser que el museu hagi iniciat un procés de mimesi progressiva amb l'escola; un procés que l'ha dut a adoptar els mateixos propòsits, els mateixos discursos i el mateix plantejament i tractament de continguts. Aquest procés compartit i el paral·lelisme que han anat experimentant ambdues institucions portaria a dir-nos que els canvis soferts en l'àmbit escolar han afectat de manera directa la institució museística⁴.

En aquest sentit, així com la reforma educativa de 1990 afectà no només els curriculums educatius sinó també els materials didàctics emprats en l'àmbit escolar, i tenint en compte que el museu és una institució que ofereix gran part de les seves propostes educatives al col·lectiu escolar, la hipòtesi de recerca planteja la idea que aquestes possiblement també s'haurien vist afectades en certa mesura pels plantejaments pedagògics i didàctics de la reforma. Ara bé, del conjunt d'innovacions introduïdes per la LOGSE, una d'elles ha estat considerada una de les senyeres: l'explicitació en el tractament dels continguts procedimentals.

Des del moment en què els museus esdevenen agents educatius que aporten propostes didàctiques al context escolar, la investigació pretenia conèixer com s'ha implantat el tractament dels continguts procedimentals en les propostes didàctiques elaborades per part dels museus. Tenint en compte que la reforma educativa ha incorporat el tractament dels procediments com a base per introduir l'alumnat en els mètodes d'investigació de les disciplines, aquesta nova concepció hauria hagut de ser adoptada també en el marc de les propostes didàctiques dels museus.

— *Segona hipòtesi.* Els docents, alumnes i educadors de museu utilitzen de forma molt restringida l'oferta educativa de la institució museística, i pel que fa concretament als materials didàctics, el seu ús s'equipara a un tractament preeminent dels continguts de caràcter conceptual, obviant així el seu ús per al treball de continguts procedimentals propis dels mètodes d'anàlisi de les disciplines de referència del museu.

Una de les constatacions realitzades des de l'estudi dels diversos referents teòrics aplicats a l'àmbit dels museus és que existeix una varietat important en els objectius, la concepció i l'ús del material didàctic en la institució museística. Aquesta situació ve definida per casuístiques ben diverses que comprenen des de la concepció de la pròpia funció didàctica del museu fins a la mancança d'unes bases pedagògiques sòlides sobre les quals articular les propostes didàctiques.

En tant que els materials didàctics es configuren com un dels principals instruments que permeten la transmissió i la implementació de la funció didàctica dels museus, semblaria lògic atribuir a aquests instruments un paper rellevant en el trac-

(4) Sobre aquesta temàtica, Asensio (2002) argumenta que «los contenidos que se recogen en los mensajes expositivos de los museos son estructuralmente muy similares a los que se utilizan en el ámbito escolar. Además, el camino desde el museo tradicional a un museo comprensivo es paralelo al recorrido realizado desde la enseñanza tradicional a la enseñanza renovada o comprensiva. De una insistencia en un carácter descriptivo de las disciplinas y de un afán taxonómico y enciclopedista se pasó a un énfasis en los procesos explicativos. De una actitud pasiva y receptiva no significativa, se ha pasado a un papel activo del observador o del aprendiz. De poner en marcha estrategias comunicativas basadas en el uso de conocimiento experto, se ha pasado a proponer una adecuación y una mediación entre el mensaje y los receptores generalmente novatos en dicho dominio específico».

tament de determinats continguts. Com que el museu constitueix un nucli aglutinador de continguts procedimentals, els materials didàctics esdevindrien un dels elements clau perquè docents i alumnes s'apropessin a l'estudi dels mètodes d'anàlisi de la disciplina de referència, és a dir, dels procediments propis de la història i de l'arqueologia.

Evidentment, l'estudi sobre l'ús que els docents i alumnes fan sobre els materials didàctics dels museus ha de tenir en compte algunes consideracions prèvies:

- *En primer terme*, la consideració que des del museu pugui tenir-se respecte a la seva pròpia funció didàctica, i especialment, respecte al paper i objectius que s'atribueixen als materials didàctics com a recursos educatius, a la implementació final i l'ús que se'n faci, al tractament que es faci dels continguts treballats, etc. El museu, com a institució que elabora els materials didàctics dirigits al públic escolar, posseeix una determinada visió sobre la seva funció didàctica i aquesta es transmet directament als materials didàctics.
- *En segon terme*, les concepcions que docents i alumnes posseeixen sobre les propostes didàctiques dels museus. En el moment de programar una visita al museu, els docents posseeixen unes concepcions pròpies sobre els recursos que aquest posa al seu abast, i alhora utilitzen aquests recursos en funció dels objectius de la visita, els continguts a treballar, etc.
- *En darrer terme*, la influència dels plantejaments pedagògics que les administracions hagin presentat per al conjunt del sistema educatiu, i que d'alguna manera hagin pogut incidir en l'elaboració de propostes didàctiques en els museus. En el cas de la investigació, és especialment rellevant la influència que hagi pogut tenir la consideració del terme «procediment» en els dissenys curriculars i la seva transferència en els materials didàctics de la institució museística.

Ambdues hipòtesis han estat desenvolupades mitjançant un procés de recerca que ha aplicat diverses estratègies i instruments d'obtenció de dades⁵.

Resultats

Els materials didàctics en l'àmbit museístic constitueixen un dels instruments fonamentals de l'acció didàctica i, en aquest sentit, faciliten la relació entre els continguts propis d'una disciplina de referència i els diversos segments de públic que accedeixen al museu. Els materials didàctics juguen un paper decisiu en la comprensió del missatge expositiu per part de destinataris específics, com per exemple els escolars, de manera que haurien de col·laborar en l'aprenentatge de les claus d'interpretació dels continguts.

En el marc de la investigació, el concepte *materials didàctics* aplicat a l'àmbit museístic s'entén com aquell recurs o conjunt de recursos que s'empra per al desenvolupament de determinades accions didàctiques dins i fora del museu, dirigit tant a públic general com a usuaris específics (especialment, escolars i docents), creat amb l'objectiu de complementar, ampliar o aprofundir una exposició, col·lecció o missatge, i concretant-ne alguns dels seus aspectes conceptuals, procedimentals o actiu-

(5) Aquests instruments han estat descrits per Serrat (2006).

dinals. Com a material didàctic caldrà considerar aquells recursos que no formen part estrictament dels recursos expositius (mòduls interactius, panells, reproduccions, etc.) però aprofundeixen sobre els continguts que s'hi exposen.

En tant que els materials didàctics constitueixen actualment un recurs d'ús freqüent en moltes institucions museístiques, el seu pes específic en el marc de les accions didàctiques li confereix un paper rellevant en el procés d'aprenentatge que s'esdevé en el museu, i fins i tot més enllà de les seves quatre parets. Tot i que la introducció i l'ús dels materials didàctics en el museu han estat molt diversos i fins i tot contradictoris, aquests materials han intentat cobrir una necessitat important. Moltes exposicions, que no han considerat la seva vessant didàctica, han hagut de dissenyar i incloure materials i recursos didàctics per transmetre de manera adequada el seu missatge a tot tipus de públic. En algunes ocasions, doncs, els materials didàctics s'han convertit en una mena de «pedaços», maneres de cobrir un buit produït en els processos de conceptualització, organització, disseny i implementació d'una exposició.

De les dades obtingudes en el primer bloc de la nostra investigació, es deduïa que les guies didàctiques per al professorat i l'alumnat constitueixen la tipologia de material més emprada per part dels museus (més de la meitat dels materials emprats per a la preparació i el desenvolupament de les visites als museus). Respecte a les *guies didàctiques per al professorat*, és aquell material educatiu que pretén orientar l'actuació docent mitjançant la proposta de diferents indicacions relatives als objectius, els continguts, la metodologia de treball, les activitats d'ensenyament i aprenentatge, i les activitats d'avaluació. Pel que fa a les *guies didàctiques de l'alumnat*, s'entén que és aquell conjunt d'orientacions per guiar el procés d'aprenentatge de l'alumne i que s'implementa amb nivells de concreció molt diversos.

Així doncs, les guies didàctiques per a professorat i alumnat han estat els materials escollits per analitzar el tractament dels continguts procedimentals en l'àmbit museístic. Segons els criteris establerts en el disseny de la investigació, els materials didàctics analitzats es corresponen amb un total de 17 museus de Catalunya, i s'han analitzat tant les propostes didàctiques del professorat com els quaderns de treball de l'alumnat⁶. De les primeres, l'anàlisi s'ha centrat en els objectius i continguts procedimentals, mentre que dels segons l'anàlisi s'ha focalitzat únicament en les activitats d'aprenentatge.

Una primera aproximació als materials didàctics ens permet observar com la distribució dels continguts d'aprenentatge segueix, des de la implantació de la reforma de 1990, la mateixa nomenclatura i distribució que la que apareix en els documents curriculars oficials. Així doncs, tant els objectius com els continguts es distribueixen

(6) Mitjançant un mostreig per fases i un mostreig intencional, es va configurar un llistat base a partir del qual analitzar els materials didàctics. Com que el nostre focus d'atenció requeria en els museus d'història i d'arqueologia, el criteri inicial aplicat al mostreig intencional s'atenia a aquells museus que en primera instància estaven tipificats temàticament, de forma única, com a Museu d'Història o Museu d'Arqueologia. Els que reunien aquestes condicions només eren dos. Posteriorment, a aquest primer criteri s'hi afegiren aquells museus en els quals aparegués simultàniament, i només, els ítems *història+arqueologia*. El total de museus s'ampliava a cinc. Per garantir certs nivells de representativitat, s'amplià la mostra considerant aquells museus que, a més de tenir en la seva temàtica història o arqueologia, afegien també una o dues disciplines més representatives de les seves col·leccions. Mitjançant aquest mostreig, el total de museus analitzats fou de 17.

segons siguin conceptuals, procedimentals o actitudinals, tal i com proposa el currículum educatiu de cada etapa.

S'han analitzat un total de 142 propostes didàctiques dirigides al professorat, i s'hi han estudiat els enunciats corresponents a objectius didàctics (552) i a continguts procedimentals (564), obviant altres tipus d'objectius i continguts. Pel que fa a les propostes de l'alumnat, s'ha analitzat un total de 2.273 activitats d'aprenentatge (142 guies didàctiques per l'alumnat, de les quals 82 són d'educació primària i 60 d'educació secundària).

Cadascun dels objectius, continguts i activitats han estat analitzats en funció dels verbs emprats en cadascun d'ells, i s'han tabulat en funció de la consideració feta al concepte «contingut procedimental» segons quatre categories o nivells de complexitat estructural (NCE) creixent, que són:

- *Nivell A.* Equipara el terme «contingut procedimental» amb «habilitat». En aquest sentit, Merrill planteja aquesta equiparació en emprar la paraula *skill*. Tot i així, en la materialització del terme «procediment» en el currículum, el concepte «habilitat» s'interpreta algunes vegades com a «habilitat manual». Es tracta, segons els paràmetres de la nostra recerca, d'una concepció de procediment del nivell més elemental de complexitat.
- *Nivell B.* Equipara el «contingut procedimental» amb el tradicional «exercici». En aquest sentit, es tracta de la repetició d'operacions amb l'objectiu de reforçar determinats conceptes o sistemes conceptuals. Normalment, requereixen dos o més relacions d'idees, establint comparacions, seqüències, sèries i diversos nivells d'identificació. Els verbs més emprats que acostumen a reflectir aquest nivell són relacionar, comparar, associar, identificar, etc. En aquests casos, es tracta de continguts procedimentals que habitualment no són específics d'una disciplina de referència, tot i que en història i arqueologia són susceptibles de ser utilitzats freqüentment.
- *Nivell C.* Equipara el «contingut procedimental» a «estructures d'acollida». Es tracta de processos cognitius que requereixen l'ús d'algoritmes, vocabulari específic, sèries numèriques, cerques en cartografies especialitzades, etc. Són procediments compartits en diverses disciplines, i la història i l'arqueologia els empen abundantment.
- *Nivell D.* Equipara el «contingut procedimental» al procés propi de la metodologia de la ciència històrica i/o arqueològica. Tots els elements metodològics d'aquestes disciplines constitueixen procediments específics. Exemples paradigmàtics podrien ser la formulació d'hipòtesis en història, la classificació de fonts primàries, o els diversos sistemes per analitzar críticament les fonts (ja siguin textuals, gràfiques, objectuals, etc.).

La taula 1 recull les freqüències relatives dels verbs apareguts en el conjunt d'objectius, continguts i activitats de caràcter procedimental dels materials didàctics dels museus d'història i d'arqueologia. S'hi pot constatar que el verb «identificar» destaca amb un 27% del total de verbs apareguts, és a dir, amb gairebé un miler d'aparicions. El següent verb més emprat, «extraure informació», representa un 10,4% del total de verbs computats. Seguint en ordre decreixent, apareix el verb «descriure» (8,4%), i els verbs «observar» (7%) i «relacionar» (6,9%). A gran distància d'aquests trobem objectius, continguts i activitats tipificats amb el verb «explicar»

(5,5%), «cercar informació» (4,9%) i «formular hipòtesis» (4,9%). En l'altre extrem de la taula, és a dir, els verbs absolutament minoritaris i, per tant, menys citats, es corresponen amb termes com «crear», «inferir», «investigar», «justificar», «raonar», «recollir dades» o «representar gràficament», tots ells amb un únic cas identificat del total de verbs analitzats.

Taula 1. Verbs emprats en els materials (ordre alfabètic)

Verb	%	Verb	%
Acolorir	0,1	Formular hipòtesis	4,9
Analitzar	1,6	Habilitat manual	0,0
Argumentar	0,1	Identificar	27,0
Assenyalar	1,4	Indicar	0,8
Buscar	0,1	Inferir	0,0
Calcular	0,7	Interpretar	0,1
Canvi-continuïtat	0,1	Investigar	0,0
Causa-conseqüència	0,5	Justificar	0,0
Causalitat	0,1	Lectura de mapes	0,0
Cercar informació	4,9	Localitzar	0,4
Citar	0,1	Llegir	0,1
Classificar	0,8	Manipular	0,0
Col·locar	0,1	Marcar	0,0
Comentar	0,2	Mesurar	0,2
Comparar	2,2	Multicausalitat	0,1
Completar	0,2	Observar	7,0
Contestar	0,1	Opinar	0,2
Contrastar	0,1	Ordenar	0,9
Crear	0,0	Ordenar cronològicament	0,2
Criticar fonts	0,1	Orientar-se	0,1
Debatre	0,1	Pintar	0,3
Deduir	0,2	Proposar	0,0
Definir	0,8	Raonar	0,0
Descriure	8,4	Recollir dades	0,0
Dibuixar	2,7	Recordar	0,0
Diferenciar	0,1	Redactar	0,0
Disfressar	0,0	Reflexionar	0,7
Dissenyar	0,2	Relacionar	6,9
Elaborar	0,9	Representar gràficament	0,0
Elaborar cronologia	0,1	Respondre	0,1
Encerclar	0,8	Selecció	0,1
Enganxar	0,1	Simular	0,2
Enumerar	0,1	Sintetitzar	1,2
Esbrinar	0,1	Situar	0,8
Escriure	0,1	Ubicar	0,3
Exemplificar	0,1	Ubicar sobre plànol	2,2
Explicar	5,5	Ubicar temporalment	0,1
Exposar	0,1	Unir	0,0
Extraure conclusions	0,5	Ús d'eines i instruments	0,1
Extraure informació	10,4	Total	99,8

Analitzant la taula 2, sobre els nivells de complexitat estructural aplicats a cadascun dels verbs, el terme «identificar», el més freqüent, s'utilitza en 981 casos aplicat al nivell B, mentre que només en 8 podria aplicar-se al nivell C, corresponent al que en la investigació hem anomenat estructures d'acollida. Al contrari, el verb «extraure informació» s'ha aplicat en la majoria dels casos en un nivell D de complexitat, és a dir, més pròpia dels procediments que es tipificarien com a relatius a la disciplina d'història o arqueologia. Respecte al ver «descriure», cal ubicar-lo en la majoria de casos (291 d'un total de 310) en el nivell B de complexitat estructural, igual que el terme «observar» que, pràcticament en la seva totalitat (254 de 256), se situa també

en el mateix nivell de complexitat. De forma similar, el verb «relacionar» s'inclou de forma massiva en el mateix nivell B (en 251 dels 252 casos analitzats).

En un rànquing inferior apareix el verb «explicar», distribuït entre els nivells B i C, tot i que de manera irregular (26 i 174 casos respectivament, d'un total de 202). «Cercar informació» s'inscriu clarament en el nivell B en 174 casos, i només 7 repeticions en el nivell C de complexitat estructural. Per últim, cal destacar el verb «formular hipòtesis», que tot i suposar un modest 4,9% del total de verbs apareguts, és l'únic que situa el 100% dels casos en el nivell D de complexitat estructural.

Taula 2. Verbs emprats segons els nivells de complexitat estructural [NCE] (ordre alfabètic).

Verb	Nivell de Complexitat Estructural (NCE)					Verb	Nivell de Complexitat Estructural (NCE)				
	A	B	C	D	Total		A	B	C	D	Total
Acolorir	3				3	Habilitat manual	1				1
Analitzar			17	43	60	Identificar		981	8		989
Argumentar			2	1	3	Indicar		30	1		31
Assenyalar		49	1		50	Inferir				1	1
Buscar		2			2	Interpretar				3	3
Calcular		25			25	Investigar			1		1
Canvi-continuïtat			5		5	Justificar		1			1
Causa-conseqüència (causalitat hist.)			17	5	22	Lectura de mapes			1		1
Cercar informació		174	7		181	Llegir		4			4
Citar		2			2	Localitzar		15			15
Classificar		1	1	29	31	Manipular	1				1
Col·locar		3			3	Marcar		1			1
Comentar		3	4		7	Mesurar		8			8
Comparar		10	36	36	82	Multicausalitat				2	2
Completar		9			9	Observar		254	2		256
Contestar		2			2	Opinar		2	4		6
Contrastar				2	2	Ordenar		23	9		32
Crear		1			1	Ordenar cronològicament		2	4		6
Criticar fonts				4	4	Orientar-se		1	3		4
Debatre		1	1		2	Pintar	5	5			10
Deduir			4	4	8	Proposar				1	1
Definir		30			30	Raonar			1		1
Descriure		291	19		310	Recollir dades				1	1
Dibuixar	39	58	1	1	99	Recordar		1			1
Diferenciar		2		1	3	Redactar		1			1
Disfressar	1				1	Reflexionar			25		25
Dissenyar	2	6			8	Relacionar		251	1		252
Elaborar		1	33		34	Representar		1			1
Elaborar cronologia			5		5	gràficament					1
Encerclar		29			29	Respondre		2			2
Enganxar	5				5	Selecció				2	2
Enumerar		2			2	Similar			9		9
Esbrinar			2		2	Sintetitzar		17	26	1	44
Escriure	2	1	1		4	Situar		20	8		28
Exemplificar			2		2	Ubicar		6	6		12
Explicar		26	174	2	202	Ubicar sobre plànol				82	82
Exposar		1	3		4	Ubicar temporalment			5		5
Extraure conclusions			7	10	17	Unir	1				1
Extraure informació		7	16	359	382	Ús d'eines i instruments			2		2
Formular hipòtesis				181	181						

Taula 3. Resum dels nivells de complexitat estructural (NCE) en freqüència i en percentatge

NCE	freqüència	%
A	60	1,6
B	2362	64,3
C	557	15,2
D	688	18,8
Total	3667	99,9
Perduts sistema	4	,1
Total	3671	99,9

Conclusions

Del resultat de les anàlisis de freqüències i percentatges obtinguts dels quatre nivells de complexitat establerts, resulta evident que aquells verbs que permeten inferir els nivells A i B de complexitat procedimental són els que s'empren de manera més freqüent en els materials didàctics dels museus d'història i arqueologia, en detriment de tot aquell conjunt de procediments que podrien titllar-se de propis del mètode d'anàlisi de les disciplines de referència. Així doncs, procediments tan evidents com la «formulació d'hipòtesis» (amb un 4,9%) apareixen en molt poca mesura com a objectius o continguts procedimentals a treballar, fet que òbviament es reflecteix amb una baixa incidència també en les activitats d'aprenentatge de l'alumnat. De la mateixa manera succeeix amb termes com la «multicausalitat» (0,1%), tan important per a qualsevol explicació o raonament en història o arqueologia. Així mateix, l'expressió «ús d'eines o instruments» (0,1%), i els verbs «ordenar» o «interpretar» apareixen només un 0,2% i 0,1% respectivament del total de verbs emprats.

Aquestes absències són tan o més significatives que les presències, i palesen la dificultat de treballar els continguts de caràcter procedimental en l'àmbit dels museus d'història i d'arqueologia. Les dades evidencien el fet que aquests museus contenen de manera anecdòtica la incorporació dels continguts procedimentals en els seus materials didàctics. L'aprenentatge dels procediments propis de la disciplina històrica o arqueològica requereix l'adquisició i posada en marxa d'instruments i processos que formen part del mètode d'anàlisi de l'historiador i de l'arqueòleg, i considerem que això hauria de ser així en entorns escolars i també especialment en entorns museístics. Diversos podrien ser els motius d'aquesta situació.

D'una banda, un dels motius podria ser que els centres museístics no han rebut cap mena de preparació per afrontar la creació de propostes didàctiques basades en l'ensenyament de la metodologia pròpia de les disciplines històrica i arqueològica. És a dir, una de les innovacions que suposadament va introduir la reforma educativa de 1990 (el fet de treballar de manera explícita els continguts procedimentals en l'àmbit escolar) i que podia tenir una fàcil transferència en l'àmbit museístic, o bé no ha tingut una bona acceptació per part dels museus o bé ha estat difícil incorporar-los en una dinàmica tradicionalment marcada pel tractament de conceptes i fets. Així doncs, aquells museus, la pràctica dels quals es fonamentava en el treball dels mètodes

d'investigació de la història i de l'arqueologia, no han tingut cap mena de problema per adaptar-se al nou llenguatge (segurament, les propostes didàctiques ja s'adaptaven als nous discursos), mentre que la resta, o bé ha hagut d'adaptar-se o bé no ha aconseguit assumir els nous paràmetres amb què es movia la demanda escolar.

D'altra banda, és possible que l'escola no hagi cercat en el museu aquesta tipologia d'activitats, de manera que s'ha orientat per sol·licitar majoritàriament propostes de caire més conceptual, amb l'objectiu de complementar o substituir aquells continguts que no han estat tractats amb prou èmfasi a l'aula o aquells que per a diversos motius han estat directament oblidats o obviats, tot esperant que la institució museística pogués cobrir-los. En aquest sentit, el museu ha generat un procés d'adaptació a la demanda del col·lectiu escolar, potser més preocupat per treballar conceptes de difícil tractament a l'aula que no pas per proposar activitats més pròpies a les seves particularitats com a centres d'investigació.

D'aquesta manera, és evident que no podem afirmar que els centres museístics no hagin assumit la seva particular funció educativa en relació als continguts procedimentals, sinó que han optat per no evidenciar i manifestar tot el seu potencial com a centres específics per al tractament de la metodologia històrica i arqueològica. En tot cas, és evident que l'opció de desenvolupar un o altre tipus de continguts té implicacions sobre com s'entén la història i l'arqueologia en els museus i, també, a les escoles. De fet, els materials didàctics dels museus, igual que succeeix amb materials com els llibres de text, no deixen de ser un reflex d'allò que la societat considera destacat en cada moment. Per tant, en el cas de la història i l'arqueologia, de tots els possibles continguts a treballar se'n selecciona només una part, i en aquest cas, la balança es decanta cap als continguts factuais i conceptuals.

Podríem arribar a pensar que del conjunt d'interessos curriculars —per dir-ho d'alguna manera— que escull un determinat sistema educatiu (per tant, d'una determinada política educativa), és evident que la història i l'arqueologia no es troben ben posicionades. En certa manera, això es reproduïx no només en els materials curriculars escolars sinó també, per extensió, en els materials i propostes d'altres institucions que directament o indirectament participen en l'educació integral d'infants i joves.

En aquest sentit, podríem afirmar que els materials didàctics dels museus constitueixen en certa mesura un reflex de la concepció que posseeixen de les seves propostes didàctiques i de la relació que estableixen amb els visitants i el coneixement científic a transmetre. En certa manera, és possible que ens trobem davant d'una espècie de mirall a través del qual es poden observar les entranyes d'aquest tipus d'institucions.

Referències

- Allar, M.; Boucher, S. (1998) *Éduquer au musée. Un modèle théorique de pédagogie muséale*. Montreal, Hurtubise HMH.
- Altamira, R. (1984) *La enseñanza de la Historia*. Madrid, Akal.
- Asensio, M.; Pol, E. (2002) *Nuevos escenarios en educación. Aprendizaje informal sobre el patrimonio, los museos y la ciudad*. Buenos Aires, Aique Grupo Editor.

- Cuenca, J.M. (2002) *El patrimonio en la didáctica de las Ciencias Sociales. Análisis de concepciones, dificultades y obstáculos para su integración en la enseñanza obligatoria*. Huelva, Universitat de Huelva. Departament de Didàctica de las Ciències Socials (Tesi doctoral).
- Doering, Z.D. et al. (1999) «Communication and persuasion in a didactic exhibition: The power of Maps study». *Curator* (Washington), 42 (2) pp. 88-107.
- Hein, G. E. (1998) *Learning in the museum*. London, Routledge.
- Hernández, F.X. (2002) *Didáctica de las ciencias sociales, geografía e historia*. Barcelona, Graó.
- (2003) *Artefactos de mediación en la presentación del patrimonio arqueológico. Proyecto docente e investigador*. Barcelona, Universitat de Barcelona, Departament de Didàctica de les Ciències Socials (Projecte docent i investigador).
- Padró, C. (2000) *La funció educativa dels museus: un estudi sobre les cultures museístiques*. Barcelona, Universitat de Barcelona, Departament d'Història de l'Art (Tesi doctoral).
- Parcerisa, A. (1995) *Els materials curriculars a l'ensenyament primari. Anàlisi dels materials curriculars editats en suport paper utilitzats a l'Educació Primària del nou sistema educatiu*. Barcelona, Universitat de Barcelona, Departament de Didàctica i Organització Educativa (Tesi doctoral).
- Rajadell, N. (1992) *Los materiales curriculares en didáctica especial y diferencial. Lliçó magistral per a professor titular*. Barcelona, Universitat de Barcelona, Departament de Didàctica i Organització Educativa (Projecte docent).
- Santacana, J. (1992) *Didáctica del Patrimonio Arqueológico: el proyecto del poblado ibérico de Alorda Park o les Toixoneres*. Barcelona, Universitat de Barcelona, Departament de Didàctica de les Ciències Socials (Tesi doctoral).
- (1998) «Museos, ¿al servicio de quién?». *Iber* (Barcelona), 15, pp. 39-49.
- Santacana, J.; Hernández, F.X. (1999) *La enseñanza de la arqueología y la prehistoria*. Lleida, Milenio.
- Santacana, J.; Prats, J. (2001) *Enseñar Historia: Notas para una didáctica renovadora*. Mèrida, Junta de Extremadura, Consejería de Educación, Ciencia y Tecnología [col·lecció Recursos Didàctics].
- Serra Santallusia, J.A. (2003) *Les activitats d'aprenentatge. Catalogació i aplicació a l'ensenyament de la Història a Primària*. Barcelona, Universitat de Barcelona, Departament de Didàctica de les Ciències Socials (Tesi doctoral).
- Serrat, N. (2005) *Acciones didácticas en el marco de los museos. Estado de la cuestión y análisis*. Barcelona, Universitat de Barcelona, Departament de Didàctica i Organització Educativa (Tesi doctoral).
- (2006) «La lección de lepidópteros o la pérdida de contenidos procedimentales». *Revista de Enseñanza de las Ciencias Sociales* (Barcelona), 5, pp. 83-93.
- Trepal, C.A. et al. (2000) «Procedimientos en Historia. Definición, didáctica y evaluación». *Aspectos didácticos de Ciencias Sociales* (Saragossa, ICE-Universidad de Zaragoza), 14.

Acciones didácticas en el marco de los museos. Una investigación entre el museo y la escuela

Resumen: Dentro del extenso campo de la didáctica en el ámbito de los museos, la investigación que presentamos centra la mirada en las acciones, medios y recursos que la institución museística pone al alcance del público escolar para favorecer el aprendizaje de contenidos relacionados con la historia y la arqueología. Se trata de un estudio realizado entre dos campos disciplinares: la didáctica y la museología. El artículo pone el énfasis en las características de los materiales didácticos de los museos de historia y de arqueología y, en concreto, de la función de los contenidos procedimentales en la definición de estos materiales. Por medio de un análisis del nivel de complejidad estructural de los verbos utilizados en estas definiciones, se concluye que predominan los de nivel más elemental, en detrimento de los procedimientos propios de las disciplinas de referencia.

Palabras clave: didáctica en los museos, contenidos procedimentales, materiales didácticos

Actions didactiques dans le cadre des musées. Une recherche à cheval entre le musée et l'école

Résumé : Dans le vaste champ de la didactique dans le domaine des musées, la recherche que nous présentons centre le regard sur les actions, les moyens et les ressources que l'institution muséale met à la portée du public scolaire pour favoriser l'apprentissage de contenus en rapport avec l'histoire et l'archéologie. Il s'agit d'une étude réalisée à cheval entre deux champs disciplinares : la didactique et la muséologie. L'article met l'accent sur les caractéristiques des matériels didactiques des musées d'histoire et d'archéologie et, plus particulièrement, sur la fonction des contenus procéduraux dans la définition de ces matériels. Grâce à une analyse du niveau de complexité structurelle des verbes utilisés dans ces définitions, il conclut que prédominent ceux du niveau le plus élémentaire, au détriment des procédés propres aux disciplines de référence.

Mots clés : didactique dans les musées, contenus procéduraux, matériels didactiques

Educational Activities in the Museum Context: Comparing Museum and School

Abstract: Within the wide field of museum education, this research focuses on the activities, media and resources that the museum provides to the school-aged public to learn content related to history and archaeology. The study compares two disciplines—education and museology—putting the emphasis on the characteristics of educational materials in history and archaeology museums. Specifically, it looks at how procedural content is used in the definition of the materials. By analysing the structural complexity of the verbs in the definitions, the study concludes that the most elementary level predominates and does so at the expense of the procedures of history and archaeology themselves.

Key words: education in museums, procedural content, education materials